

Роман ТАРНАВСЬКИЙ

СТАНІСЛАВ ЦІШЕВСЬКИЙ: ЖИТТЄПИС, НАУКОВІ ПРАЦІ ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Йдеться про життя та науково-педагогічну діяльність польського етнолога та мовознавця Станіслава Цішевського на тлі розвитку Львівського університету як провідного вищого навчального закладу Львова на початку ХХ ст. Відтворено біографію вченого з наголосом на формуванні його наукового світогляду та викладанні на кафедрі етнології Львівського університету.

Ключові слова: Станіслав Цішевський, кафедра етнології, Львівський університет, лекції, етнологія, етнографія.

© Р. ТАРНАВСЬКИЙ, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (110), 2013

Постать польського етнолога та мовознавця Станіслава Цішевського є недостатньо висвітленою в українській історіографії. Це спричинене, насамперед, тим, що цей учений, на відміну, скажімо, від Адама Фішера чи Яна Фальковського, не займався дослідженням етнографії українців.

У працях польських авторів (у тому числі польської дослідниці Анни Кутжебянки (Кутжеби-Пойнар), яка стала одним з перших біографів С. Цішевського [67]), присвячених ученому, наголос робиться на його діяльність у період до викладання у Львівському університеті або після нього (й це не дивно, адже С. Цішевський завідував кафедрою етнології Львівського університету лише неповних два роки). Винятком є два повідомлення А. Фішера, опубліковані у журналі «Lud»: про відкриття у Львівському університеті кафедри етнології в 1910 р. й призначення її професором С. Цішевського, та про його смерть у 1930 р. [61; 62].

Зважаючи на те, що саме С. Цішевський став першим завідувачем кафедри етнології Львівського університету, а його викладання на ній припало на період навчання в університеті А. Фішера (завідувача кафедри етнології та директора Етнологічного інституту Львівського університету впродовж 1924—1939 років), усебічна наукова біографія С. Цішевського, що є метою пропонованої статті, становить першочерговий інтерес для реконструкції історії розвитку етнології у Львівському університеті.

На початку ХХ ст. (на 1910 р.) до структури Львівського університету (офіційна назва — «Імператорсько-королівський університет імені імператора Франца І у Львові») входило чотири факультети: філософський, теологічний, юридичний (права та політичних умінь) і медичний. Навчальний заклад вважався утравквістичним (двомовним) українсько-польським, проте більшість лекційних курсів читалися польською мовою, і лише деякі — українською; на теологічному факультеті мовою викладання була також латина. Навчальний рік, який розпочинався 1 жовтня й тривав до 31 липня, поділявся на зимовий (1 жовтня — 8 квітня) та літній (26 квітня — 31 липня) семестри. Специфіка навчального процесу на філософському факультеті Львівського університету на початку ХХ ст. полягала у тому, що цей факультет об'єднував гуманітарні, природничі та технічні дисципліни. У його структурі були окремі навчальні відділення, зокрема, у зимовому семестрі 1910/11

навчального року: «Філософія та педагогіка» (дві окремі спеціалізації «Філософія» та «Педагогіка»), «Історія», «Класична археологія та первісна історія», «Історія мистецтва», «Порівняльне мовознавство», «Класична та давня філологія», «Філологія Нового часу» (окремі спеціалізації «Слов'янська, польська, руська¹ філологія», «Німецька філологія», «Романська філологія»), «Географія», «Математика та астрономія» (дві окремі спеціалізації), «Фізика та хімія» (дві окремі спеціалізації), «Мінералогія, геологія, палеонтологія», «Біологічні науки» (окремі спеціалізації «Загальна біологія», «Ботаніка», «Зоологія»), «Гігієна», «Наука мов і стенографія» [7, s. 1—2, 13—22].

Керівним органом університету був Академічний сенат, очолений ректором, який обирався на річний термін. До складу Академічного сенату входили також проректор, декани, продекани та окремі чотири делегати від факультетів, документацією займався секретар. Щодо професорсько-викладацького складу, то професори поділялися на звичайних і надзвичайних (принципової різниці щодо наукової та педагогічної кваліфікації між ними не було; вони відрізнялися тільки стажем роботи в університеті та розміром заробітної платні), а також титулярних і почесних. Окрім них до викладацького складу філософського факультету належали приват-доценти, лектори та власне викладачі [4, с. 18; 9, s. 1—3, 22—30].

У структурі кожного факультету були наукові інститути у формі семінарів, які очолювали керівники (зазвичай, завідувачі відповідних кафедр). На філософському факультеті в 1910/11 навчальному році були такі семінари: філософський разом з психологічною лабораторією; історичний (з двох окремих відділів — австрійської та загальної історії); класичної філології (окремі відділи латинської та грецької філології); польської філології (два відділи); «руської» філології; слов'янської філології; германістичний; романістичний; вищої математики; нижчої математики; педагогічний; історії мистецтва; археологічний. Окрім семінарів, для спеціалізацій, які вимагали більшої наочності та розвитку практичних умінь, були й інші наукові інститути — за-

клади чи власне інститути, лабораторії, кабінети та збірки. На філософському факультеті у 1910/11 навчальному році до них належали інститути історії мистецтва Нового часу, класичної філології, археологічний, географічний, геологічно-палеонтологічний, біолого-ботанічний, порівняльної анатомії, фізичний (зі станцією метеорологічних спостережень, збіркою приладів, бібліотекою, фізичною лабораторією та механічним верстатом), хімічна лабораторія зі збіркою приладів, препаратів і бібліотекою; мінералогічний і петрографічний, ботанічний та зоологічний кабінети; збірка наукових астрономічних приладів, а також Ботанічний сад. Ці наукові інститути очолювали директори, працювали у них асистенти та стипендисти [9, s. 41—45].

Отже, на початку ХХ ст. Львівський університет, зокрема, його філософський факультет, був добре структурованим науковим центром, у межах якого розвивалися гуманітарні дисципліни, в тому числі — історичного спрямування. В останній третині ХІХ — на початку ХХ ст. вони зазнали стрімкого організаційного оформлення: створено кафедру польської історії (1882; завідувач Тадеуш Войцеховський), кафедру всесвітньої історії зі спеціальним оглядом Східної Європи (1894; завідувач Михайло Грушевський), та кафедру класичної археології й первісної історії (1905; завідувач Кароль Гадачек) [2, с. 152; 5, с. 310; 63, s. 131]. Створення останньої кафедри засвідчило розуміння керівництвом Львівського університету важливості наукових дисциплін, пов'язаних з вивченням дописемного періоду історії. Поряд з керівництвом кафедрою, професор К. Гадачек очолював також уже згадуваний Археологічний інститут. У цьому контексті створення кафедри етнології у Львівському університеті було лише питанням часу. Цьому сприяло й інтелектуальне середовище Львова, де наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. були потужні етнологічні центри.

Так, у 1895 р. тут організовано Народознавче товариство у Львові та його друкований орган — журнал «Lud». Того ж року у структурі Наукового товариства імені Шевченка започатковано видання «Етнографічного збірника», у 1898 р. створено Етнографічну комісію НТШ, а в 1899 р. — її друкований орган «Матеріали до українсько-руської етнології». Провідну роль в організації обидвох народознавчих осередків — переважно польського

¹ На той час для позначення прикметника «український» у Львівському університеті частіше вживали слово «руський» або «українсько-руський».

Народознавчого товариства у Львові та української Етнографічної комісії НТШ відіграли професори Львівського університету — відповідно Антоній Каліна та Михайло Грушевський [3, с. 19—20; 68]. Обидва народознавчі осередки мали тісні зв'язки між собою, зокрема, перший номер журналу «Lud» відкривався статтю І. Франка «Найновіші напрями в народознавстві» [65].

Ідея створення у Львівському університеті кафедри етнології витала на філософському факультеті Львівського університету ще з 1909 року. Зокрема, 19 березня 1909 р. його рада звернулася до Міністерства освіти Австро-Угорщини з пропозицією затвердити завідувачем майбутньої кафедри етнології відомого етнолога та мовознавця Станіслава Цішевського (оскільки на той час цей учений вважався найавторитетнішим польським етнологом, його кандидатуру одногосно підтримувало все професорське гроно філософського факультету: декан Едвард Порембович, продекан Юзеф Нусбаум-Гілярівич, професори Теофіль Цесельський, Еміль Габданк Дуниковський, Броніслав Кручкевич, Юзеф Пузина, Михайло Грушевський, Броніслав Дембінський, Ігнацій Закшевський, Казімеж Твардовський, Ян Болоз-Антоневич, Людвік Фінкель, Олександр Колесса, Рудольф Зубер, Мар'ян Смолуховський, Юзеф Калленбах, Станіслав Вітковський, Шимон Ашкеназі, Мсціслав Вартенберг, Вільгельм Брухнальський, Кирило Студинський, Мар'ян Раціборський, Кароль Гадачек, Станіслав Толлочко, Юзеф Семірадзький, Йозеф Шатц, Станіслав Закшевський, Марцін Ернст, Тадеуш Сінко, Казімеж Кветневський та Ян Каспрович) [1, арк. 1—4, 22; 9, s. 22—28; 61, s. 331; 66, s. 86].

Станіслав Броніслав Цішевський народився 18 грудня 1865 р. в селі Кронжек (нині Олькуського повіту Малопольського воєводства Польщі) в сім'ї шахтаря Пьотра Цішевського та Анни з дому Ціховичів. На той час ця частина польських земель входила до складу Російської імперії. Хоча Станіслав навчався у російській державній гімназії у Ченстоховій, вдома він і дві його молодші сестри виховувалися батьками у патріотичному польському дусі. Згодом майбутній учений пройшов курс аптекарської практики в місті Скала (нині Краківського повіту Малопольського воєводства Польщі) й отримав диплом помічника аптекаря [1, арк. 4; 66, s. 85].

Ще у період навчання у гімназії С. Цішевський почав цікавитися етнографією та фольклором: здійснював короткотривалі експедиції польськими селами, записуючи народні звичаї, обряди та пісні. Саме на той період припадають його перші наукові розвідки. Першою працею С. Цішевського в галузі етнографії стала об'ємна стаття «Селянсько-гірняцький народ з околиць Славкова в Олькуському повіті» [30; 31], написана на основі зібраних польових матеріалів.

У 1888—1889 рр. молодий учений обіймав посаду хранителя Етнографічного музею при Зоологічному саді у Варшаві [61, s. 331; 62, s. 174; 66, s. 86]. Наприкінці 1880-х — на початку 1890-х років С. Цішевський був постійним дописувачем етнографічно-географічного місячника «Wis a», який виходив у Варшаві. Публікації дослідника у цьому часописі можна поділити на декілька груп, а саме етнографічно-фольклористичні праці, діалектологічні дослідження на стику з етнографією, рецензії на народознавчі видання, невеликі повідомлення народознавчої тематики.

Серед праць першої групи варто назвати статтю «Повісті з Тисяча й однієї ночі в переробці нашого народу» [39; 40], у якій учений розглянув ту частину польського фольклору, зокрема — народної літератури, яка виникла під впливом опублікованих повістей та оповідань. С. Цішевського цікавило, насамперед, те, як вони поєдналися з автентичними народними історіями та легендами поляків. Це вчений показав на основі декількох «східних історій» з циклу «Тисяча і однієї ночі», записаних ним у селі Буковно в околиці Славкова Олькуського повіту [39, s. 467—468].

У статті «Етнографічний запис з околиць Ставіщина в Каліському повіті» [36], написаний на основі польових матеріалів, зібраних упродовж піврічного перебування на вказаній території, С. Цішевським охарактеризував антропологічні особливості місцевого населення, його характер, певні елементи народної культури, зокрема традиційний одяг.

Ґрунтовною є праця С. Цішевського «Хорвацько-сербська фольклористика, історично-бібліографічний огляд» [22; 23], покликана зорієнтувати польських народознавців у фольклористичних працях хорватських і сербських учених. Це дослідження розділене на декілька блоків. Спершу С. Цішевський по-

дав загальні праці народознавців, на основі яких уклав бібліографію, а далі — деталізовану характеристику історіографії збирання сербських і хорватських народних пісень. У наступній частині наведено бібліографію перекладів цих пісень на інші мови світу (словенську, польську, чеську, лужицьку, українську, російську, французьку, італійську, англійську, німецьку, данську, угорську, а також латинську). Дослідження тематики південнослов'янського фольклору С. Цішевський продовжив у статті «Зразки хорвацько-сербської народної поезії» [45; 46].

До другої групи праць С. Цішевського, опублікованих у «Wisli», належать, зокрема, статті «Народні назви скель, ям, полів і т. п. у долині Прондника та пов'язані з ними перекази» [33; 34], «Народ як творець мовознавчої термінології та деяких племінних назв» [29] та «Народ як творець мовознавчої термінології» [32]. У повідомленні «Декілька площьких провінціалізмів» [25] С. Цішевський пояснив деякі діалектизми, характерні для населення Пшашницького та Серпецького повітів, записані ним від респондента Томаша Дембського.

Серед праць С. Цішевського третьої групи можна назвати рецензії на дослідження Кароля Матіяса [24], Ченека Зібрта [20], Міхала Федоровського [35] та деяких південнослов'янських народознавців [10; 58]. Інтерес для українського читача становитимуть також рецензії вченого на науковий доробок Миколи Сумцова [51; 52; 53; 54], якого, судячи з усього, С. Цішевський дуже цінував як науковця.

Серед коротких повідомлень народознавчого змісту, опублікованих С. Цішевським у «Wisli», можемо назвати невелику розвідку з ділянки польського фольклору «Додаток до с. 179 II-го тому «Wisly»» [19] та огляд «З етнографічного музею» [59].

Отримавши стипендію на наукове стажування в Європі, у 1889—1890 роках С. Цішевський навчався у Празькому університеті, де особливий вплив на нього мав курс славистики професора Яна Гебауера, знавця старочеської мови [1, арк. 4]. Серед викладачів С. Цішевського в Празі були також народознавці Іржі Їречек, Ян Полівка, історик Томаш Масарик [66, s. 86].

Впродовж 1890—1891 рр. С. Цішевський навчався у Хорватії — у Загребському університеті (додамо, що в 1901 р. учений знову вдосконалював

свої знання з мови та культури південних слов'ян у цьому вищому навчальному закладі). А в 1891—1895 рр. він вивчав етнологію та антропологію у нещодавно відкритому у Берліні Королівському етнографічному музеї. Тут молодий учений стажувався у директора музею Адольфа Бастіана, тодішнього провідного німецького етнографа, одного з засновників еволюціонізму (автора тритомної праці «Людина в історії», 1860) та його помічника Фелікса фон Люшана, відомого австрійського антрополога, етнографа та археолога, знавця народів Африки та Океанії [1, арк. 5; 62, s. 174; 66, s. 86]. Перебуваючи в Берліні, С. Цішевський завершив перший том дослідження «Краков'яки. Етнографічна монографія», який було опубліковано в 1894 р. [26].

У вступі до цієї праці С. Цішевський висловив своє розуміння методології написання етнографічних досліджень, що засвідчує його високий фаховий рівень як ученого-народознавця. Він писав: «Хто стикався ближче з народом у різних частинах країни, добре знає, які значні й, навіть, на перший погляд різючі відмінності можна побачити між мешканцями [окремих територій]. Завдання етнографа полягає у дослідженні частинок багатомільйонної спільноти, яка називається народом. [Я] залучив до свого поля зору якомога більше [таких частинок], і на цій підставі намагався окреслити межі етнографічного скупчення, яке характеризує. Такої мети можна досягти лише завдяки найбільш скрупульозним дослідженням, які спираються на вивчення по чергово кожного села у складі етнографічної сукупності, яку планується виділити. Тільки цим способом можна отримати сумлінну етнографічну монографію» [26, s. 1].

У 1895—1896 рр. молодий учений навчався у Лейпцигському університеті, де його викладачем був професор Фрідріх Ратцель, засновник теорії дифузійонізму та такого наукового напрямку, як антропогеографія. Саме Ф. Ратцель був науковим керівником праці С. Цішевського на тему «Фіктивний зв'язок у південних слов'ян» [27], за яку, після успішного захисту в липні 1897 р., останньому надали ступінь доктора філософії з етнології [1, арк. 5].

Зважаючи на матеріальні труднощі, впродовж 1899—1908 рр. (з перервами) С. Цішевський працював чиновником Бюро віденських залізниць у Варшаві, після чого обійняв аналогічну посаду в ак-

цизному управлінні міста Серпц (нині Мазовецького воєводства Польщі) [66, s. 85—86]. Проте наукової діяльності вчений не припиняв. Так, на зламі століть з'явилися «відбитки» його статей «Байка про Мідасові вуха. Дослідження з народної літератури» [15] та «Душа матері та душа немовляти. Внесок до історії анімізму» [21], ґрунтовна стаття «Про аталицтво» [37], й окремими книгами — етнологічні дослідження «Ворожнеча та примирення» (зазначимо, що за цю працю С. Цішевський отримав премію імені Пилецького, яку присуджувала Каса імені Мянвського) [57], «Вогнище» [38], «Кувада» [28].

Перші дві праці засвідчили зацікавлення вченого фольклором й релігієзнавством, а саме — анімізмом (проблематикою, якої торкалася переважна більшість тодішніх етнологів). У статті «Про аталицтво» С. Цішевський пояснив явище фіктивної кровної спорідненості метою зміцнення громадських зв'язків [37, s. 54—65, 150—168], у «Ворожнечі та примиренні» намагався з'ясувати походження такого явища, як міжродові війни [62, s. 175]. У дослідженні «Вогнище», яка за методологією близька до досліджень еволюціоністів, С. Цішевський розглянув культ вогнища та вогню на тлі загального розвитку людства. У цій праці, насиченій значним фактологічним матеріалом з надзвичайно широких теренів, автор приділив велику увагу багатьом термінам, які побутують у традиційній культурі етносів для означення різних елементів, пов'язаних з вогнем і вогнищем [38]. У праці «Кувада» вчений проаналізував поширене у багатьох племен Європи, Азії, Африки та Океанії явище обрядової симуляції батьком дитини акту її народження [67, s. 56—57].

Саме ці праці є показовими для характеристики С. Цішевського як експерта з проблем загальної етнології. Отже, ґрунтовна етнологічна підготовка вченого, зокрема у теоретиків найбільших тодішніх етнологічних наукових шкіл (еволюціонізму та дифузійнізму), а також значна кількість наукових праць, насамперед монографій з етнології, сприяли тому, що керівництво Львівського університету зупинилося на його кандидатурі на посаду завідувача новоствореної кафедри етнології. А. Фішер, який тоді був студентом, але вже співпрацював з Народознавчим товариством у Львові, писав: «Чи можна сумніватися в радості, яка переполює нас

з приводу передачі кафедри до рук п[ана] С. Цішевського» [61, s. 333].

17 вересня 1910 р. датоване повідомлення Міністерства освіти Австро-Угорщини про те, що «Його Імператорсько-Королівська Апостольська Милість найвищою ухвалою від дня 27 серпня 1910 р. наймилостивіше дозволив призначити мовознавця доктора Станіслава Цішевського надзвичайним професором етнології Львівського університету». До своїх обов'язків С. Цішевський мав приступити 1 жовтня 1910 р. [1, арк. 11—13], проте першу лекцію на тему «Загальна етнологія» він прочитав 3 листопада того ж року [61, s. 333]. Саме ці дати можна вважати початком діяльності кафедри етнології Львівського університету.

З утворенням у Львівському університеті кафедри етнології (у деяких публікаціях назва кафедри звучить як «кафедра етнографії та етнології» [66, s. 86]) у 1910/11 навчальному році на його філософському факультеті відкрили окреме навчальне відділення «Етнографія», для студентів якого у літньому семестрі цього навчального року С. Цішевський читав лекційний курс «Етнографія Австралії та Меланезії, Мікро[незії] і Полінезії» (щотижня у понеділок, вівторок і середу з 8 до 9 години), а щочетверга (з 18 до 20 години) проводив етнографічний конфераторіум на тему «Джерела до польської етнографії». Лекції та конфераторіум відбувалися у залі І університетської будівлі на вулиці Длугоша, 8 (нині вулиця Кирила і Мефодія) [9, s. 17].

Етнографічний конфераторіум був свого роду семінаром (власне термін «конфераторіум» походить від латинського слова «conversatio», яке в перекладі означає «розмова»). Проте повноцінного етнологічного семінару за час праці С. Цішевського на філософському факультеті Львівського університету так і не було впроваджено. Етнографічний конфераторіум могли відвідувати й студенти інших спеціальностей, які цікавилися етнологією. Так, у 1910/11 навчальному році ці заняття, присвячені джерелам до етнографії поляків, відвідував студент спеціалізації «Романська філологія» А. Фішер. Цікаво, що його підсумковою оцінкою з етнографічного конфераторіуму була «2», що за тодішньою системою оцінювання означало «добре» [64, арк. 32 зв.].

Під час перебування у Львові С. Цішевський співпрацював з часописом «Lud», де у 1911—1912 рр. опу-

блікував декілька статей. Так, у статті «Людські черепи з замками» [17] учений, торкнувшись питання знайденої у Словаччині у кам'яному насипі людської щелепи з причепленими до неї двома замками, у надзвичайно широкому контексті (календарної, родинної та господарської обрядовості) розглянув практику «замикання», зокрема, з магічною метою. Для цього він використав як слов'янський матеріал, так і відомості з інших теренів (зокрема, Грузії та Вірменії). С. Цішевський припускав, що навішування замків на щелепу померлого мало не дозволити йому їсти, кричати тощо. Це було пов'язане з віруваннями в те, що померлі можуть шкодити живим.

У статті «Трепанация та вишкрібання черепа в медичних цілях на Кавказі» [55], використавши науковий доробок Ф. фон Люшана, який займався дослідженням трепанції черепів, С. Цішевський розглянув практику роблення отворів у склепіннях черепа, відому ще з доісторичних часів, а також як її пережиток — трактування поранення в голову у звичаєвому праві інгушів.

У розвідці «Анонімна етнографічна записка про бескидових горян з 1786 р.» [14] С. Цішевський охарактеризував повідомлення «Про горян» («О го́ралаш»), присвячене мешканцям Цешинських Бескидів, надруковане в німецькому часописі «Neues geografisches Magazin» (1786. Т. II. S. 4—6). Наукову вагу цієї розвідки вчений вбачав у тому, що етнографічних відомостей про поляків, датованих XVIII ст., є надзвичайно мало, а тому навів текст повідомлення повністю. Його анонімний автор у дусі свого часу стверджував, що горяни Цешинських Бескидів належать до волохів. З етнографічних відомостей про цих горян зазначено, що вони мешкали в хатинах з дерева та глини, займалися, здебільшого, випасанням овець та кіз, оскільки хліборобство (зважаючи на кліматичні умови) в цих місцевостях не було розвинене (виросували переважно овес, але в незначних кількостях). Автор повідомлення залишив також опис традиційного чоловічого та жіночого одягу згаданих горян.

Певних аспектів етнографії поляків, зокрема великої обрядовості населення Ґурношльонська, С. Цішевський торкнувся й у статті «У справі наукової спадщини Ю. Ломпі» [56]. У невеликих розвідках («Щоб робив селянин, коли був би королем» [16], «Польський міст» [12] та інших [13; 48]) уче-

ний розглянув певні питання слов'янського фольклору, історичних оповідей, термінології на позначення спорідненості тощо.

С. Цішевський як мовознавець (окрім рідної польської мови, він вільно володів французькою, німецькою, російською, чеською, сербсько-хорватською та болгарською мовами [66, s. 86]) для етнологічних досліджень великої ваги надавав народній термінології. У 1908—1910 рр., працюючи у Серпці, він записував певні слова, вирази та мовні звороти, плануючи укласти словник мазовецького діалекту польської мови. На основі зібраного матеріалу в 1911 р. учений опублікував розвідку «Внесок до словника мазовецького діалекту» [47], у якій навів в алфавітному порядку слова з поясненнями, порівнявши їх з матеріалами, зібраними іншими мовознавцями.

У 1912 р. С. Цішевський опублікував у «Ludzie» лише дві невеликі розвідки [11; 18]. У першій з них учений намагався з'ясувати, від чого походить назва польських місцевостей «Хелстач», «Хелст» та «Лукна», а у другій — розглянув побутування у мовах слов'янських етносів (поляків, українців, сербів та інших) тавтологічних виразів на зразок «масло масляне», «уложене лігма», «сидить сиднем» тощо.

Фактично зі самого початку роботи на філософському факультеті Львівського університету С. Цішевський мав непорозуміння з керівництвом навчального закладу. Їхньою головною причиною вчений називав те, що воно не змогло задовольнити його умов, зокрема: надання необхідної кількості вільного часу для підготовки лекційних курсів, забезпечення потрібною науковою літературою та іншими навчальними матеріалами, а також допоміжними науковими працівниками. В 1911 р. професор узяв відпустку через хворобу [66, s. 86]. Через це в 1911/12 навчальному році окреме навчальне відділення «Етнографія» скасували, заняття з етнології та етнографії не відбувалися.

У другій половині XIX — на початку XX ст. кафедра у Львівському університеті ототожнювалася з професором (так звана професорська кафедра), який вів самостійний курс. Тому відмова С. Цішевського в лютому 1912 р. від викладання на кафедрі етнології означала її автоматичну ліквідацію (свою мотивацію звільнення з Львівського університету С. Цішевський пояснив у статті «Чому я пішов з ка-

федри Львівського університету» («Dla czego ustąpiłem z katedry na Uniwers. Lw.?»)). За словами сучасників ученого, серед причин його відмови від посади на кафедрі етнології (окрім названого конфлікту з керівництвом університету) було й те, що він так і не зміг подолати нервового напруження, пов'язаного з викладанням. Це підтверджується й тим, що в наступні роки учений не викладав, а займався виключно науковою діяльністю. Загалом, за своїм характером він був відлюдкуватим, що утруднювало його педагогічну діяльність, проте, певною мірою, сприяло науковій праці [66, s. 86].

У Львові С. Цішевський жив на вулиці Снопківській, 37 (нині у Галицькому районі міста, сполучає вулиці Івана Франка та Василя Стуса). Після звільнення з Львівського університету він певний час ще проживав у Львові. З 1914 р., для покращення свого матеріального становища, влаштувався чиновником акцизного управління у місті Макув-над-Ожицем (нині Макув-Мазовецький, Польща) [66, s. 86]. Проте науковій діяльності вчений не полишав. Так, у 1914 р. він опублікував ще одну працю на межі етнології та мовознавства — «Словничок прізвищ великополян, що проживають у межах Ставішинського деканату» [49], в якій навів прізвища, зібрані на основі опрацювання метричних книг.

Серед наукових розвідок С. Цішевського початку «післяуніверситетського» періоду можна виокремити монографію «Етнологічне дослідження. Сіль» [50]. Ця праця присвячена історії солі та її ролі в народній культурі, зокрема характеристиці польського та українського соляних промислів з певним акцентом на термінах, характерних для них («жупи», «прасоли» тощо). Зокрема, С. Цішевський стверджував, що українська термінологія соляних промислів безпосередньо вплинула на польську [6].

Події Першої світової війни змусили С. Цішевського переїхати до Росії, де він жив до 1924 року. У цьому ж році вчений переїхав до Варшави, де мешкав до своєї смерті 27 травня 1930 року. У 1924 р., зважаючи на внесок у розвиток етнології та мовознавства, С. Цішевського обрали членом-кореспондентом Польської академії наук у Кракові [66, s. 86]. Впродовж 1924—1930 рр. учений займався майже виключно науковою роботою, зокрема працею над дослідженням «Жіноча особа», в якому охарактеризував становище жінки в культурах багатьох народів

світу, в тому числі, на основі термінології на означення різних вікових, соціальних та інших груп осіб жіночої статі [60], а також над збірником своїх статей під назвою «Етнологічні праці». За його життя вийшло три томи цього збірника [41; 42; 43]. Четвертий том — «Рід», присвячений комплексній науковій характеристиці феномену родової організації в історії людства, після смерті С. Цішевського підготувала до видання А. Кутжебянка [44].

С. Цішевський мав тісні наукові зв'язки з провідними польськими етнологами міжвоєнного періоду Казімежом Мошинським і Яном Станіславом Бистронем [66, s. 86]. Після смерті вченого К. Мошинський упорядкував його рукописи, підготувавши їх до друку, а Я.С. Бистронь, разом з А. Фішером та Станіславом Понятовським, опрацював бібліографію праць дослідника [44, s. V].

Цікаво, що 26 жовтня 1926 р. Міністерство віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої звернулося до ректорату Львівського університету для отримання характеристики С. Цішевського як науковця та викладача, необхідної для його номінації на премію. Декан гуманітарного факультету Львівського університету Едмунд Буянда доручив її написання професору кафедри антропології та етнології Я. Чекановському. Цей відомий народознавець, який став наступним після С. Цішевського завідувачем кафедри етнологічного спрямування у Львівському університеті, вказав, що «наукова діяльність С. Цішевського є винятково важливою, і результати його праці не втратили нічого зі своєї вартості по сьогодні» [1, арк. 26].

З наведеного матеріалу можна зробити наступні висновки.

Розвиток етнології у Львові наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. зумовив відкриття у Львівському університеті окремої кафедри етнології, що відбулося у руслі структурної організації в навчальному закладі наукових напрямів, пов'язаних з дописемним періодом історії.

Зважаючи на політичний вплив поляків у Королівстві Галичини та Лодомерії, новостворена кафедра етнології Львівського університету була з польською мовою викладання, а її завідувачем став провідний польський етнолог Станіслав Цішевський.

Аналіз біографічних даних і праць С. Цішевського засвідчує, що його наукові погляди розвивалися

в контексті провідних етнологічних наукових шкіл, зокрема еволюціонізму. Великої ваги для етнологічних досліджень учений надавав мовознавству. Тематика лекцій С. Цішевського у Львівському університеті охоплювала, в основному, питання загальної етнології, натомість практичні заняття стосувалися польської етнографії, вочевидь, з розглядом й західноукраїнського матеріалу.

Зважаючи на короткотривалість існування кафедри етнології під керівництвом С. Цішевського, вона не мала великого впливу на формування етнологічного наукового середовища. Але, зважаючи на те, що практичні заняття С. Цішевського відвідував А. Фішер, можна говорити про певну тяглість традиції кафедри етнології у Львівському університеті впродовж першої половини ХХ століття.

1. Державний архів Львівської області — Ф. 26 — Оп. 5 — Спр. 2040 (Особова справа професора Станіслава Цішевського). — 26 арк.
2. Бандровський О. Археології та спеціальних галузей історичної науки кафедра / О. Бандровський, Н. Білас // *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка* : в 2 т. — Т. I: А—К / вид. рада : І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — С. 152.
3. Глушко М. Михайло Грушевський — ініціатор та організатор етнографічних досліджень в НТШ / Михайло Глушко // *Народознавчі зошити*. — 2008. — № 1—2. — С. 14—20.
4. Качмар В. [Львівський національний університет імені Івана Франка. Історичний нарис] / Володимир Качмар // *Літопис випускників Львівського національного університету імені Івана Франка*. — К. : Логос Україна, 2010. — С. 12—51.
5. Крикун М. Всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на Східну Європу кафедра / М. Крикун // *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка* : в 2 т. — Т. I: А—К / вид. рада : І.О. Вакарчук (голова), М.В. Лозинський (заст. голови), Р.М. Шуст (заст. голови), В.М. Качмар (відп. секретар) та ін. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — С. 310.
6. Brückner A. Stanisław Ciszewski. Prace Etnologiczne. T. I. Warszawa 1925, str. 219 (Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego). Studja Etnologiczne I. Sól. Warszawa (1922), nakładem Biura Etnologicznego, s. 91 / Aleksander Brückner // *Lud.* — 1924. — Т. III (XXIII). — S. 165.
7. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/11. — Lwów : Związkowa drukarnia we Lwowie, 1910. — 48 s.
8. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1910/11. — Lwów : Związkowa drukarnia we Lwowie, 1911. — 50 s.
9. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. — Lwów : Związkowa drukarnia we Lwowie, 1910. — 50 s.
10. C[iszewski]. S. Jan Tkalczyz. Parnice proti vješticam u Hrvatskoj. (Odbitka z knjięi CIII Rada jugoslavenske akademije znanjsti i umjetnosti). Zagreb, 1891, 8-ka s. 36 / Stanisław Ciszewski // *Wisła*. — 1891. — Т. V. — S. 442—444.
11. Ciszewski S. «Masło maślane» / Stanisław Ciszewski // *Lud.* — 1912. — Т. XVIII. — Zesz. I—IV. — S. 138—140.
12. Ciszewski S. «Polski most» / Stanisław Ciszewski // *Lud.* — 1911. — Т. XVII. — Zesz. I. — S. 135—137.
13. Ciszewski S. «Sin po grijechu» / Stan. Ciszewski // *Lud.* — 1911. — Т. XVII. — Zesz. I. — S. 261—264.
14. Ciszewski S. Anonimowa zapiska etnograficzna o Góralach beskidowych z r. 1786 / Stanisław Ciszewski // *Lud.* — 1911. — Т. XVII. — Zesz. I. — S. 124—127.
15. Ciszewski S. Bajka o Midasowych uszach. Studium z literatury ludowej / Stanisław Ciszewski. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1899. — 26 s.
16. Ciszewski S. Coby robił chłop, gdy by został królem / St. Ciszewski // *Lud.* — 1911. — Т. XVII. — Zesz. I. — S. 133—135.
17. Ciszewski S. Czaszki ludzkie z kłódkami / Stanisław Ciszewski // *Lud.* — 1911. — Т. XVII. — Zesz. I. — S. 19—30.
18. Ciszewski S. Do bulli gnieźnińskiej / Stanisław Ciszewski // *Lud.* — 1912. — Т. XVIII. — Zesz. I—IV. — S. 112—115.
19. Ciszewski S. Dodatek do str. 179 tomu II-go «Wisły» / Stanisław Ciszewski // *Wisła*. — 1888. — Т. II. — S. 474—475.
20. Ciszewski S. Dr. Cz. Zibrť Staročeské výroční obyčeje, pověry slavnosti a zábavy prostonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, příspěvek ke kulturním dějinám českým. Praga 1889, str. 293 w 8-ce w. / Stanisław Ciszewski // *Wisła*. — 1889. — Т. III. — S. 227.
21. Ciszewski S. Dusza matki i dusza niemowlęcia. Przyczynek do dziejów animizmu / Stanisław Ciszewski. — Petersburg : [s. n.], 1904. — 6 s.
22. Ciszewski S. Folklorystyka chorwacko-serbska, przegląd historyczno-bibliograficzny / Stanisław Ciszewski // *Wisła*. — 1891. — Т. V. — S. 871—902.
23. Ciszewski S. Folklorystyka chorwacko-serbska, przegląd historyczno-bibliograficzny / Stanisław Ciszewski // *Wisła*. — 1892. — Т. VI — S. 834—848.
24. Ciszewski S. Karol Mátyás. Świat i przyroda w wyobraźni chłopca; przyczynek do etnograficznego studjum. Odbitka z tejetonu Gazety Lwowskiej. Lwów, 1888, 16-amniej.

- Str. 16+14 / Stan. Ciszewski // Wisła. — 1888. — T. II. — S. 625.
25. Ciszewski S. Kilka prowincjonalizmów płockich / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 71—72.
26. Ciszewski S. Krakowiacy. Monografia etnograficzna / Stanisław Ciszewski. — Kraków : Nakładem autora, 1894. — T. I: Podania. Powieści fantastyczne. Powieści anegdotyczno-obyczajowo-moralne. Bajki o zwierzętach. Zagadki i łamigłówki. — 383 s.
27. Ciszewski S. Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven : inaugural dissertation / Stanisław Ciszewski. — Leipzig : Verl. des Verfassers ; Kraków : Gebethner i Sp., 1897. — III + 114 s.
28. Ciszewski S. Kuwada. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1905. — 59 s.
29. Ciszewski S. Lud jako twórca terminologii językoznawczej i niektórych nazw plemiennych / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1888. — T. II. — S. 166—179.
30. Ciszewski S. Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim / Stanisław Ciszewski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — 1886. — T. X. — Dz. 3. — S. 187—336.
31. Ciszewski S. Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim / Stanisław Ciszewski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — 1886. — T. XI. — Dz. 3. — S. 1—129.
32. Ciszewski S. Lud, jako twórca terminologii językoznawczej / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1890. — T. IV. — S. 377—383.
33. Ciszewski S. Ludowe nazwy skał, jam, pól i t p. w dolinie Prądnika, oraz przywiązane do nich podania / Stanisław Ciszewski. — Wisła. — 1887. — T. I. — S. 245—253, 283—290.
34. Ciszewski S. Ludowe nazwy skał, jam, pól i t p. w dolinie Prądnika, oraz przywiązane do nich podania / Stanisław Ciszewski. — Wisła. — 1888. — T. II. — S. 152—153.
35. Ciszewski S. M. Federowski. Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy, jego zwyczaje, sposób życia, obrzędy, podania, gusła, zabobony, pieśni, zabawy, przysłowia, zagadki i właściwości mowy. Tom II. Z zapomogi kasy imienia Mianowskiego, Warszawa 1889. Cena 75 kop. / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 227—228.
36. Ciszewski S. Notatka etnograficzna z okolic Stawiszyna, w pow. kaliskim / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 279—286.
37. Ciszewski S. O atyfikacji / Stanisław Ciszewski // Lud. — 1901. — T. VII. — S. 54—65, 150—168.
38. Ciszewski S. Ognisko. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1903. — 238 s.
39. Ciszewski S. Powieści z Tysiąca i jednej nocy w przeróbce ludu naszego / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1888. — T. II. — S. 467—474.
40. Ciszewski S. Powieści z Tysiąca i jednej nocy w przeróbce ludu naszego / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1892. — T. VI. — S. 587—592.
41. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego — Instytutu popierania nauki, 1925. — T. I: Mazowiecki sibrat, mazowiecka część i mazowiecka szlachta cząstkowa. Południowosłowiańska sprzązka a otarica Prawdy Ruskiej. Strs. ogniszczanie a stp. czeladź. Strs. potok i razgrablenie, oraz strs. opała a stp. wyświecanie. Sancygniew i Sancygniewscy. Niektóre ciężary chłopskie w średniowiecznej Polsce. — 220 s.
42. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego — Instytutu popierania nauki, 1929. — T. II: Płacidła pierwotne. Darzenie płatami materji oraz gotowemi płaciami a słow. płatiti. Bydło i zboże a majątek. Czeski. — 166 s.
43. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego — Instytutu popierania nauki, 1930. — T. III: Przenosiny. Lasa. Obora. Okno i szyby. Wojłok z tyka i wojłok z szerści. Namaszczanie i mycie ciała wodą, kąpiel, mycie bielizny, surogaty mydła i mydło. Picie herbaty i samowar. Pierwotne sposoby liczenia i prowadzenia rachunkowości. — 167 s.
44. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego — Instytutu popierania nauki, 1936. — T. IV: Ród / przygotowała do druku Anna Kutrzebianka. — X + 225 s.
45. Ciszewski S. Próbki poezji ludowej chorwacko-serbskiej / Stanisław Ciszewski. — Wisła. — 1891. — T. V. — S. 702—704;
46. Ciszewski S. Próbki poezji ludowej chorwacko-serbskiej / Stanisław Ciszewski. — Wisła. — 1892. — T. VI. — S. 908—910.
47. Ciszewski S. Przyczynek do słownika gwary mazowieckiej / St. Ciszewski // Lud. — 1911. — T. XVII. — Zesz. I. — S. 161—166.
48. Ciszewski S. Samur / Stanisław Ciszewski // Lud. — 1911. — T. XVII. — Zesz. I. — S. 259—261.
49. Ciszewski S. Słowniczek nazwisk Wielkopolian zamieszkałych w obrębie dziekanatu stawiszynskiego / Stanisław Ciszewski // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, 1914. — T. XIII. — S. 199—210.
50. Ciszewski S. Studja Etnologiczne. Sól / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Nakładem Biura Etnologicznego, 1922. — 91 s.
51. Ciszewski S. Sumców. Нлебъ въ обрjадahъ i рѣснjahъ. Charkow 1885 / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 223—225.
52. Ciszewski S. Sumców. Маѳорускаѳа геогрaфическаѳа нomenclatura. Wydanie redakcji «Kijewskoj stariny».

- Kijów 1886 / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 411—415.
53. Ciszewski S. Sumców. Městnyja nazwanija w ukraińskiej narodnoj słowesnosti. Wydanie redakcji «Kijewskiej stariny». Kijów 1886 / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 415—416.
54. Ciszewski S. Sumców. Tur w narodnoj słowesnosti. Wydanie redakcji «Kijewskiej stariny». 1887 / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 416.
55. Ciszewski S. Trepanowanie i skrobanie czaszek w celach leczniczych na Kaukazie / Stanisław Ciszewski // Lud. — 1911. — T. XVII. — Zesz. I. — S. 242—250.
56. Ciszewski S. W sprawie puścizny naukowej po J. Lompie / Stanisław Ciszewski // Lud. — 1911. — T. XVII. — Zesz. I. — S. 128—130.
57. Ciszewski S. Wróżda i pojednanie. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa : Z zapomogi Kasy im. Mianowskiego, E. Wende i Sp. (Druk. K. Kowalewskiego), 1900. — 97 s.
58. Ciszewski S. Wuk Wrczewicz. Hercegovacke narodne pjesme (koje samo Srbi Muhamedove vjere pjevaju). Skupio... Dubrownik 1890, 8-ka, 46 / S. C. // Wisła. — 1891. — T. V. — S. 444.
59. Ciszewski S. Z muzeum etnograficznego / Stanisław Ciszewski // Wisła. — 1889. — T. III. — S. 474—475.
60. Ciszewski S. Zeńska twarz / Stanisław Ciszewski. — Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1927. — 36 s.
61. Fischer A. Katedra etnologii w uniwersytecie lwowskim / F. // Lud. Kwartalnik etnograficzny. Wydawany przez Towarzystwo ludoznawcze we Lwowie. — 1910. — T. XVI. — Zesz. 1. — S. 331—333.
62. Fischer A. Stanisław Ciszewski / A. F. // Lud. Organ Polskiego towarzystwa etnologicznego, wydawany przez Polskie towarzystwo ludoznawcze we Lwowie. — 1930. — Serja II. — T. IX (XXIX). — Zesz. I—IV / red. A. Fischer. — S. 174—176.
63. Finkel L. Historia uniwersytetu Lwowskiego / Ludwik Finkel, Stanisław Starzyński. — Lwów : Drukarnia E. Winiarza, 1894. — Cz. 2. — 443 s.
64. Fischer Adam Robert. Index Lektionum, 35 ark. (Фонди Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка).
65. Franko I. Najnowsze prądy w ludoznawstwie / Iwan Franko // Lud. Organ Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie / pod red. Antoniego Kaliny. — Lwów : Towarzystwo ludoznawcze. — 1895. — T. I. — S. 4—16.
66. Historia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego // http://www.ptl.info.pl/?page_id=102.
67. Kutrzebianka A. Ciszewski Stanisław Bronisław / Anna Kutrzebianka // Polski Słownik Biograficzny. — Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1938. — T. IV : (Chwalczewski Jerzy — Dąbrowski Ignacy). — S. 85—86.
68. Siwak M. Stanisław Ciszewski. Kuwada. Studium etnologiczne. (Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny, S. II, T. XXIII). Kraków, 1906 / M. Siwak // Lud. — T. XIII. — Zesz. I. — S. 56—57.

Roman Tarnavsky

STANISŁAW CISZEWSKI'S BIOGRAPHY,
SCIENTIFIC WORKS
AND PAEDAGOGIC ACTIVITIES

The article has brought an outlook of life and scientific activities by Polish ethnologist and linguist Stanisław Ciszewski against the background of developmental processes in Lviv University as a leading university of Galicia during the early XX c. The author has described Stanisław Ciszewski's biography with especial attention to formation of his scientific Weltanschauung and tuition at the Chair of Ethnology, Lviv University.

Keywords: Stanisław Ciszewski, Chair of Ethnology, Lviv University, lecture, ethnology, ethnography.

Роман Тарнавський

СТАНІСЛАВ ЦИШЕВСЬКИЙ:
БІОГРАФІЯ, НАУЧНІ ТРУДИ
І ПЕДАГОГІЧЕСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття посвячена життю і науково-педагогічеській діяльності польського етнологіста і лінгвіста Станіслава Цишевського на фоні розвитку Львівського університету як ведущого вищого навчального закладу Галиції в початку ХХ в. Изложена біографія ученого з акцентом на формуванні його наукового світогляду і преподаванні на кафедрі етнології Львівського університету.

Ключевые слова: Станіслав Цишевський, кафедра, Львівський університет, лекція, етнологія, етнографія.